

УДК 930.253(093.3)(477)“1919”

С. О. ЯКОБЧУК*

**ЩОДЕННИК Ф. П. МАТУШЕВСЬКОГО
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

У статті здійснено джерелознавчий аналіз щоденника Ф. П. Матушевського. Визначено основні сюжети та інформативну цінність документа. Розглянуто обставини створення та долю джерела після смерті автора.

Ключові слова: Ф. П. Матушевський; щоденник; історичне джерело; Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції; біографія.

Серед різних видів джерел особового походження важливе місце належить щоденникам, позаяк зафіксована в них інформація дозволяє не лише достовірно відтворити особливості громадського, політичного та культурного життя будь-якого історичного періоду, а й визначити громадянську позицію автора, простежити його особисте ставлення до записаного.

На початку ХХ ст. події вітчизняної історії розвивалися досить бурхливо і вирізнялися великою насиченістю. Революційні події 1905, а потім 1917 років, сприяли піднесенню українського національного руху, представники якого ставили перед собою благородну мету – відродити національну культуру, забезпечити суспільству невід’ємні права і свободи та реалізувати постійне прагнення до власної державності. Багато громадсько-політичних діячів цього періоду вели щоденникові записи або писали спогади, у яких значну увагу приділяли своїй діяльності та епохальним змінам у країні, висловлюючи при цьому власні думки, оцінки та переживання. Серед них – С. Єфремов, Є. Чикаленко, В. Винниченко, В. Вернадський та інші. У 1919 р. до цієї когорти долучився і Ф. П. Матушевський – відомий журналіст, публіцист, редактор української щоденної газети “Громадська Думка”, співробітник часопису “Рада” та багатьох періодичних видань, один із засновників видавництва “Вік”, член багатьох громадських і політичних організацій та Центральної Ради. Людина дуже порядна та скромна, він усе своє життя вболівав за відродження національної культури та державності.

На жаль, Ф. Матушевський залишив щоденникові записи лише про останній рік свого життя. Хоча, як видно з його листів до В. Доманицького та Є. Чикаленка, ще задовго до того він неодноразово планував писати мемуари, “щоб зазначати все цікавіше і самому перед собою давати оцінку усяким річам”¹. Основою для них діяч вважав листи до друзів і колег.

* *Якобчук Світлана Олександрівна* – аспірант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

У цій статті здійснюється джерелознавчий аналіз щоденника Ф. П. Матушевського, визначаються основні сюжети, а також інформативну вартість та значення цього документа. Крім того, спробуємо реконструювати обставини його створення і долю після смерті автора. Щоденник був опублікований лише частково² і комплексно як історичне джерело не досліджувався, що надає актуальності та новизни цій роботі. На нього кілька разів посилалися автори статей, присвячених діяльності Ф. П. Матушевського, але за основу вони переважно брали опублікований варіант³.

Щоденник Ф. П. Матушевського містить інформацію про події січня–травня 1919 р. У той час автор перебував на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки у Греції і детально описав цей період свого життя. Старший син діяча Юрій, думаючи, що архів українського посольства в Афінах знищено, вважав щоденник батька “єдиним джерелом про працю тієї першої Місії”⁴. І справді на основі щоденникових записів Ф. П. Матушевського можна майже поденно відтворити історію Надзвичайної дипломатичної місії у Греції: від її утворення, призначення глави, формування особового складу і умов подорожі до місця призначення і діяльності в Афінах впродовж перших восьми місяців. Однак крім цього, центрального сюжету, ми можемо виділити ряд інших важливих деталей.

Вдалося знайти рукописну копію щоденника Ф. П. Матушевського, зроблену його сином Юрієм, який перебував з батьком у Афінах. Документ зберігається у ЦДАВО України фонд 4441, опис 1, справа 29).

Місце знаходження оригіналу на даний час не відоме. Зі статті І. Світа дізнаємося, що архів дипломатичної місії був переданий українському посольству у Відні, а багато особистих паперів та рукописів голови установи, в тому числі і щоденник зберігав Юрій Матушевський. У 1938 році, готуючи частину документа до друку, він переписав два зошити батькового щоденника, додавши до них розпорошені по різних блокнотах записи, які сам автор не зміг або не встиг перенести до спогадів. Крім того, Юрій написав передмову та вніс до рукописної копії нові елементи: хронологію подій з життя місії (із записів Ф. Матушевського та свого власного щоденника), перелік і витяги батькових статей, що друкувалися у грецькій пресі тексти та некрологів. З передмови дізнаємося, що переписаний примірник щоденника разом з друкованим примірником меморандуму голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР до грецького уряду Ю. Матушевський передав до Музею-архіву визвольної боротьби⁵, який перебував у Празі. Протягом 1922–1927 років Юрій навчався в Українській господарській академії в Падебрадах і, вірогідно, мав тісні зв’язки із засновниками музею. На момент створення копії щоденника він мешкав і працював у Польщі. 22 січня 1963 року рукопис було внесено до опису фонду 4441 (Над-

звичайна дипломатична місія УНР у Греції) ЦДАВО України, який до 1991 року був засекреченим.

Щодо оригіналу документа можемо лише припустити, що він зберігався у родині Юрія Матушевського, а після його смерті 1977 року, можливо, дістався його дружині або потрапив до родини доньки, яка мешкає у США.

Щоденник Ф. П. Матушевського – це повністю списаний загальний зошит на 120 аркушів у чорній обкладинці. Текст написано чорним чорнилом, розбірливим почерком. Цікавою деталлю є наявність на сторінках рукопису подвійної нумерації: в центрі над текстом зазначено числа, проставлені Ю. Матушевським, а у правому горішньому куті – номери відповідно до оригіналу. Автор рукописної копії розташував записи у хронологічному порядку, розмістивши між текстами з двох зошитів невнесені нотатки з блокнотів, а після закінчення оригінального тексту – хронологію подій, взяту переважно з власного щоденника, некрологи, перелік статей та інтерв'ю Ф. Матушевського з коментарями та витягами (20 одиниць), кілька дат з життя місії за 1920 рік.

Щоденник складається з двох розділів – “Місія до Греції” та “Греція”. Перший написано у формі спогадів, а із змісту видно, що записи день у день не велися. Другий (уже більш схожий на стандартний щоденник) – має точно вказані дати описаних подій. Перша частина вміщує інформацію про події початку січня – кінця лютого, а друга – від 2 березня до перших чисел травня 1919 р. Зі змісту рукопису можна зробити висновок, що Ф. П. Матушевський почав вести щоденникові записи під час подорожі до Греції або одразу після приїзду до Афін.

Центральним сюжетом щоденника є історія формування та діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції. З перших сторінок довідуємося про обставини призначення діяча главою українського посольства. Автор описав свою зустріч із С. Петлюрою біля будинку Київського губернського земства, вказавши дату події – 1 чи 2 січня. Цей епізод у 1970-х роках згадував Б. Матушевський* у розмові з відомим українським правозахисником Г. Снегірьовим⁶. Нове призначення для Ф. Матушевського стало справжньою несподіванкою і перша його відповідь була негативною: “Ні, я не поїду, відмовлюся...”⁷. Він досить довго вагався, але після розмов із С. Єфремовим, А. Ніковським та А. Яковлевим, обговорення пропозиції з дружиною погодився і почав укомплектувати місію. До речі, як бачимо із щоденникових записів, саме А. Яковлеву належала ініціатива несподіваного призначення Ф. Матушевського⁸.

* Борис Федорович Матушевський (1907–1977) – середній син Ф. П. Матушевського, був звинувачений та засуджений по справі “СВУ”. У 1970-х рр. намагався розшукати і впорядкувати творчу спадщину батька.

Цікавою є інформація про укомплектування дипломатичної місії, зокрема її початковий склад, принципи, якими керувався голова у підборі кандидатур, а також атмосферу, у якій все відбувалося: “Добіраючи людей, я керувався виключно діловою стороною справи і відхиляв масу прохань людей своїх та чужих. <...> пробувши у міністерстві кілька годин, я вжахнувся, бо на власні очі побачив поспічну втікачку людей, втікачку малодушну з зав’язаними очима, вписування до місій людей, які до нічого в тих місіях не здатні”⁹. Перший список членів місії було складено 11 січня. У ньому зазначено прізвища П. Чижевського* та В. Леонтовича, але обставини спричинили те, що Федір Павлович “склав місію не таку, як думав”. Її склад ми бачимо у наказі № 25 по Міністерству закордонних справ УНР від 17 січня 1919 року¹⁰. Поряд з цим маємо відомості про першу нараду місії та обставини включення до її складу Л. Ламбріонідіса**, якого Ф. Матушевський вважав своїм найціннішим співробітником.

Із щоденника довідуємося, що виїзд місії з Києва відбувся раптово, увечері 26 січня 1919 р., і був досить неорганізованим через проблему з транспортом. Далі знаходимо детальний опис “заманливої” подорожі до Афін з усіма її надзвичайними труднощами. Позаяк через інтервенцію французьких військ на південь України дістатися Одеси було неможливо, місія вирішила їхати на Захід через Угорщину. За спогадами українського посла, маршрут мав такий вигляд: Київ-Волочивськ-Радзивилів-Броди-Тернопіль-Ходорів-Стрий-Лавочне-Будапешт-Фіуме-Корфу-Пірей-Афіни. Подорож була надзвичайно складною, особливо територією України. Нетоплені вагони, напад на потяг, у якому їхала місія, розлад та незадовільна робота залізниць, холодні брудні готелі, непоступливість властей були лише малою частиною перешкод, подоланих на шляху до Греції.

Цікавим моментом у щоденнику є враження автора і його власна оцінка становища в регіонах України та європейських містах. Зокрема, він наголошував на різючих відмінностях між мешканцями Західної та Східної України: “Але яка страшенна різниця між тутешнім і нашим

* Чижевський Павло Іванович (1860–1925) – український громадсько-політичний діяч, член УРДРП та ТУП, депутат I та II Державних Дум. З квітня 1917 р. член Української Центральної Ради від Полтавської губернії, член Центрального Комітету УПСФ. Входив до складу торгово-фінансових комісій УНР в Австрії, Чехословаччині, Польщі й Швейцарії. У 1918 р. очолював закордонне бюро УПСФ у Відні.

** Ламброс Пантелійович Ламбріонідіс – політичний діяч, дипломат. Протягом 1913–1916 рр. працював секретарем посольства Греції у Петербурзі; у 1918 р. – секретарем посольства УНР у Румунії, згодом керівником Консульського відділу Українського Генерального Комісаріату в м. Ясси та секретарем української делегації до держав Четвертого союзу в Бухаресті.

людом! Яка різниця між нашим республіканським військом і тутешнім! <...> Наш народ, здебільшого ситий, обутий, зодягнутий багатирь проти тутешнього, розбещений і темний-претемний, на якого не можна покласти й тоді, коли ти йому всю душу все життя віддаєш... А тутешні люде! Які вони хороші проти наших. Скільки у їх патріотизму, справжньої, глибокої свідомости, скільки віри в свою справу... Скільки віри в нашу Україну, в нашу силу!”¹¹. Про Європу автор говорив, що незважаючи на закінчення Першої світової війни, вона “перебуває на вулкані”, а незадоволення політикою французів зростає.

У першому розділі щоденника є також інформація про перші враження голови місії від своїх співробітників: “<...> місія здебільшого на мене робила доволі тяжке вражіння. Бачив, що ніби менше всього думають про важність завдань, які на всіх лежать, раді, що вирвалися з Києва і опинилися на “почтенном разстоянии” від большевиків”¹². Особливо його обурювало те, що українська дипломатична місія практично не спілкується українською мовою.

Другий розділ щоденника “Греція” містить багато цікавих подробиць про роботу української дипломатичної місії за кордоном. Перш за все з нього ми дізнаємося про дату прибуття дипломатів до місця призначення – 2 березня 1919 р. та їх перші враження від Греції. “І радісно, і сумно, і ... страшно. Страшно перед новими обов’язками, перед завданнями, до яких ніколи не готувався”, – занотував Ф. П. Матушевський.

Тут є багато цінної інформації, що доповнює інформацію офіційних документів. Це, зокрема, відомості про загальне становище місії, умови її роботи, ставлення до неї афінської громадськості, а також дипломатичні візити голови установи до міністра закордонних справ, митрополита, послів європейських країн та Америки.

Згідно зі щоденником, першою важливою подією у житті української місії був візит до міністра закордонних справ Греції Діомідіса. У щоденнику вказано його дату з точністю до годин (5 березня об 11 годині) та подано інформацію про зміст розмови, що дає підстави для висновку про обережність і деяку упередженість у ставленні міністра до українців, адже той, крім запевнення у “гостинності до часу мирового конгресу”, нічого конкретно не відповів¹³. Одразу після візиту Ф. Матушевський почав працювати над меморандумом до грецького уряду “про те, що таке Україна, які її відносини до Росії, чого У[країна] завжди добивалася, чого добивається зараз, чому бореться з Москвою й Польщею і чому їй треба допомагати”. 10 квітня 1919 р. даний документ було видано французькою мовою у кількості 500 примірників*¹⁴.

* Рукопис та друкована брошура меморандуму голови Надзвичайної дипломатичної місії у Греції збереглися. Вони знаходяться у ЦДАВО України (фонд 3696, опис 1, справа 54).

Із щоденникових записів дізнаємося і про зміст розмови українського посла з митрополитом. Зокрема, було обговорено становище духовного життя в Україні, визначено основні завдання уряду у цій сфері, порушено проблему автокефалії національної церкви. Прийом справив на Ф. Матушевського досить приємне враження.

Є також відомості про початок організації роботи місії на новому місці. Оцінюючи її діяльність за перший місяць перебування у Греції, Ф. Матушевський записав у щоденнику таке: “<...> через занадто велику обережність не встановив зв'язків з пресою; сам засів за роботу, а мої помішники, окрім Ламброса [Ламбріонідиса] і в ус не дують. <...> газети ми тут не маємо <...>. Три тижні як ми вже тут <...>, а проте справа не рухається з місця”¹⁵. Також знаходимо характеристики членів місії з огляду на їхні професійні якості і бачимо, що схвальний відгук керівника отримали лише Л. Ламбріонідис, Е. Глузман* та П. Галаган*.

Із подальших записів Ф. Матушевського можемо зробити висновок, що становище української дипломатичної місії було нелегким від самого початку і сподіватися на реальну підтримку уряду Греції, яку автор справедливо назвав “невільницею Антанти”, їй не доводилося. До того ж, реальну небезпеку для існування установи становила нестача фінансів, бо через надто низький курс російського рубля отримані від уряду УНР кошти обезцінилися більш ніж удвічі. “Та й зараз, добившись до Греції, не знаю що ж буде далі, – писав Ф. Матушевський 28 березня 1919 р. – Зносин з Україною ніяких; надій ніяких. Вийдуть гроші, – а вийдуть скоро, бо дорожнеча велика, а курс карбованця 38–40 копійок, – що ми будемо діяти? Подумать страшно”¹⁶.

Свідченням про подальшу напружену роботу дипломатів служать відомості про низку візитів глави місії до представників різних країн, які перебували в Афінах. Інформацію про ці зустрічі він занотовував до записника, а потім переносив у щоденник. Зокрема, дізнаємося, що 29 березня відбулася зустріч послів України та Америки. Американський представник Г. Дроперс став першим, хто запитав про те, яка реальна допомога потрібна Україні і не відмовив у моральній підтримці. Зі змісту розмови дипломатів можна почерпнути інформацію про основне завдання української місії: “скрізь і перед всіма пускати проміння світла на заплутане лихими людьми українське питання і розвіювати туман, яким його закутано”. Нагальні ж потреби України на даний момент було визначено так: “<...> Україна потребує помочі не людьми, а грішми, амуніцією і моральною піддержкою; <...> найкращою моральною піддержкою було б негайне признання її незалежності <...>”¹⁷.

* Емануїл Глузман та Павло Галаган – аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції.

Треба відзначити, що у щоденнику лише інформація про візит до посла Америки вписана самим Ф. Матушевським. Взагалі записи, датовані 29 березня і 1 квітня 1919 р., останні у його першому зошиті. За спогадами Юрія, там лишилося 27 чистих аркушів і, можливо, саме на них батько планував розмістити відомості про інші дипломатичні зустрічі. Тому при переписуванні Ю. Матушевський після першого зошита умістив невнесені нотатки з окремих батькових чернеток, зробивши відповідну примітку у тексті.

Завдяки цьому маємо цікаві подробиці другої зустрічі Ф. Матушевського з міністром закордонних справ 12 квітня 1919 р. та його візити до послів Італії (того ж дня) та Румунії (14 квітня). Довідуємося, що у розмові з міністром Діомідісом було порушено питання про міжнародне визнання України та ставлення грецького уряду до даної проблеми з огляду на те, що на Паризьку мирну конференцію прибула українська делегація¹⁸. Це ж питання стояло в центрі розмови Ф. Матушевського з представником Італії бароном Авенацо. Крім того, було звернено увагу на труднощі та боротьбу України з більшовиками, яку “вона веде сама мініма[льними] засобами без помочи”. Позитивним моментом цієї зустрічі стала обіцянка італійського посла звернутися до свого уряду “в необхідн[ості] признання суверен[ності] України і технічної помочи”¹⁹. Необхідність матеріально-технічної допомоги, опір більшовизму, становище Галичини і Буковини, відносини України з Польщею, соціальна та політична програма Директорії – такі питання склали розмову українського та румунського послів. З даної розмови отримуємо інформацію про особливості політичного курсу українського уряду: “Тепер в сфері політ[ичній] – ми домагаємося признання нашої незалежності, що ж до внутр[ішньої] програми, то хочемо бути щиродемокр[атичною] республікою на самому широкому базисові повного народоправства, не допускаючи панування одного класу, через що ми й боремося з більшовизмом, що базірується на тираничн[ому] пануванню пролетаріату і бідноти”²⁰.

Таким чином, із записів українського посла дізнаємося, що представники різних країн досить прихильно ставилися до нього, виявили значний інтерес до національно-визвольних змагань в Україні, висловлювали співчуття. Члени місії робили спроби розмістити інформацію про Україну у грецькій пресі, однак громадськість Афін виявляла велику обережність у відносинах з українцями: “<...> греки все ж бояться одкрито вести зо мною знайомство, бояться газети писати про Україну, хоч ми їм даємо готовий матеріал, бояться в “ліберальному” клубі реферата про Україну прочитати, бо військовий стан”²¹.

Останній, перед початком другого зошита щоденника, запис датовано 1 травня 1919 р., де Ф. Матушевський занотував досить промовисті й, можна сказати, пророчі думки про становище в Україні: “Маю

велике підозріння, що виконується пекельний плян об'єднання руками большевиків бувшої Росії з Україною. Як Одесу без бою відано* большевикам, а за Одесою – і увесь Крим, мене ще більше почала непокоїти ця думка і підозріння мої ніби підтвержуються”.

Другий зошит щоденника, який розпочинається повідомленням від 9 травня 1919 р., містить здебільшого роздуми автора про міжнародні події, сучасником яких він був, а також аналіз ситуації в Україні на основі повідомлень іноземної преси, бо саме вона була практично єдиним джерелом інформації про батьківщину.

Міжнародні відносини посідають у щоденнику Ф. П. Матушевського чільне місце. Він оцінював політику Антанти, умови мирних договорів, рішення Паризької мирної конференції, проект створення Ліги Націй. Його оцінки є досить об'єктивними, а висновки – виваженими. Наприклад, умови миру з Німеччиною названо надто жорсткими, що може спричинити новий конфлікт у майбутньому: “Побіда антанти, – це “піррова побіда”. <...> вона <...> умови мира поставила нелюдські, таким чином народ німецький зробила об'єктом помсти <...> . Миру однаково скоро не буде. І даремно антанта хоче позбавити Німеччину права держати військо й флот. Це тільки прискорить війну – нову”²². Автор уважно придивлявся до перебігу мирної конференції у Парижі. До речі, перший запис у другому зошиті щоденника присвячений аналізу повідомлень преси про її початок. Із записів голови місії маємо інформацію про учасників конференції. Відзначено, що “на першому урочистому зібранні всі єсть, навіть дрібненькі держави..., а України нема”. Щодо проекту створення Ліги Націй, то автор підтримував ініціативу її заснування, але негативним вважав те, що “в основу поклали принцип не народу, а держави”.

Останні 15 аркушів щоденника вміщують здійснений Ф. П. Матушевським критичний аналіз повідомлень іноземної преси, виокремлення нечисленних і часто неправдоподібних відомостей про Україну. Зокрема, маємо його відгуки на дві статті у Morning Post та Journal de Geneve. Аналізуючи події в Україні, автор робив висновок, що “розбрат через політичну невихованість наших проводирів, хлопчаків без розуму, без пуття й чести гальмує справу”, тому держави, від яких залежить міжнародне визнання та престиж України, не можуть “нічого втямити в цьому хаосі”.

Крім того, із щоденника дізнаємося, що українська дипломатична місія не стояла осторонь важливих подій у житті Греції. Наприклад, коли в афінських газетах з'явилося повідомлення про передачу Греції Смирни, Ф. Матушевський послав привітання уряду країни та її послу у Парижі**.

* Так у тексті документа.

** Рукописна та друкована копія цих телеграм збереглися (ЦДАВО України, ф. 4441, оп. 1, спр. 8).

Разом із цим маємо відомості, що на кінець квітня 1919 р. становище українського посольства стало катастрофічним, – “гроші вичерпуються, а надії на повернення додому нема: не пускають”. Ф. Матушевський робив відчайдушні спроби вирішити фінансові труднощі. Щодо власних співробітників він висловлювався досить критично, зазначаючи, що місія була “завжди пасівна до своєї справи”. Враховуючи складне матеріальне становище, він волів би скоротити її до чотирьох осіб²³.

Остання інформація, занотована Ф. Матушевським, – це аналіз повідомлення газети *Petit Parisien* від 6 травня 1919 р. про військовий конфлікт України та Польщі. Автор засуджував дії Й. Пілсудського²⁴.

Далі Ю. Матушевський вмістив уривки з доповіді голови української дипломатичної місії міністру закордонних справ УНР, написаної 24 серпня 1919 року²⁵. У даній доповіді знаходимо інформацію про діяльність установи протягом березня–серпня поточного року. Важливим моментом цього документа було повідомлення, що “за 5 місяців перебування й праці Місія зробила досить поважну і помічну роботу”, оскільки “в Греції побачили, що відбудування великої й єдиної Росії – велика небезпека для Греції завтрашнього дня”.

Крім того, із записів, внесених Юрієм, дізнаємося про намір українських дипломатів видавати в Афінах раз або двічі на тиждень бюлетені грецькою та французькою мовами. Однак через значні фінансові труднощі, відсутність належної інформації та зв’язків з урядом втілення цього задуму було відкладено. Кілька чисел часопису грецькою мовою під заголовком “Грецько-Українське Ревью” було видано стараннями М. Левицького* уже після смерті чинного голови місії²⁶.

З наведеної наприкінці рукопису щоденника хронології подій з життя української дипломатичної місії дізнаємося, що посли, з якими мав зустрічі Ф. Матушевський, здійснили зустрічні візити. 6 червня Українську місію відвідав посол Бразилії. 1 липня голова Української місії їздив до посольства Грузії, а 7 липня мав зустріч з представником Бельгії.

Маємо також інформацію про ускладнення становища місії у серпні 1919 р., практичну відсутність коштів та намір більшості членів посольства виїхати в Україну. Зокрема, 29 серпня О. Лотоцькому до Константинополя було надіслано депешу такого змісту: “Висилайте гроші, становище катастрофічне”. 6 вересня місію покинув Ю. Рейзе, а через тиждень – С. Назаренко та П. Галаган. 7 вересня до Відня вирішувати

* Левицький Модест Пилипович (1866–1932) – український громадський діяч, письменник, публіцист, дипломат, лікар. Співробітник газети “Рада” та ін. видань. З 1919 р. – радник, а згодом голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції (1919–1920 рр.).

фінансову проблему було командировано Е. Глузмана, якому вдалося дістати кошти і привезти Ф. Матушевському коротку звістку про родину²⁷.

Також у щоденнику вміщено цінну інформацію про останні дні життя Ф. П. Матушевського²⁸. Протягом восьми місяців перебування в Афінах він досить часто хворів. Черговий серцевий напад призвів до того, що 21 жовтня 1919 р. місія втратила свого керівника. Його обов'язки виконував М. Левицький, якому вдалося продовжити роботу українського посольства ще на рік. Наприкінці 1920 р., коли становище в Україні стало критичним і уряд Директорії припинив існування, місію було ліквідовано, а співробітники виїхали з Афін до Відня.

Поряд з відомостями про діяльність українського посольства маємо низку відомостей біографічного характеру, що дають змогу повніше дослідити основні етапи життєвого та творчого шляху Ф. Матушевського. Зокрема, він згадував свою громадську роботу після повернення до Києва у 1918 р., участь в українській семінарській громаді та видавництві "Вік", педагогічну діяльність у Черкасах. Саме із щоденника стало відомо, що, крім викладання в училищі, Федір Павлович протягом семи років вів заняття у черкаській недільній школі²⁹.

Досить значне місце у щоденнику посідають особисті переживання діяча щодо залишеної у Києві родини та за долю рідного народу, заради якого "поїхав, покинувши Віру й дітей, може, і на віки, Бог зна куди, не виторгувавши – бо "совістно" було про це говорити, навіть на півроку забезпечення"³⁰. За весь час перебування в Афінах Федір Павлович практично не мав ніяких вістей з дому. Зі щоденника дізнаємося, що його переслідувало постійне почуття провини: він неодноразово жалкував, що дав згоду їхати за кордон і взяв із собою лише старшого сина: "В мене на душі тяжкий камінь. Сотий раз каюся, що згодився їхати. А тут ще діти й Віра. Немов від серця їх відриваю"³¹. Федір Павлович досить скептично ставився до поїздки за кордон з родинами і, "щоб бути зразком діловитості", заявив, що поїде без сім'ї. Потім він дуже докоряв собі за таке рішення: "Мене завидки брали, коли дивився на своїх "місіонерів", що рушили з родинами, підневідивши мене. Я вже не міг перемінити свого рішення і... серце сочиться кров'ю"³². 1 квітня 1919 р., занотувавши інформацію про смерть дружини М. П. Левицького, Ф. Матушевський висловив декілька думок про власне подружнє життя. Він назвав його щастям, яке рідко кому дається, і в котрий раз себе запитував: "Для чого відмовився від цього щастя навіть на короткий час?", але відповіді на нього не дав³³.

Крім того, маємо чимало подробиць про стан здоров'я та настрої глави місії, з чого можна зробити висновок, що протягом всього періоду роботи в Афінах він перебував у постійному емоційному напруженні.

Весь щоденник Ф. Матушевського пронизує вболівання за долю України. Ще перед від'їздом із Києва він твердо визначив свій статус: “<...> правительства і форми ладу – тимчасове, як піна, а край і народ – вічне. Я більше вважаю себе за представника останніх двох річей, ніж правительства”³⁴. І під час подорожі до Афін, і у Греції він постійно думав про становище на Батьківщині, вишукував у закордонних часописах найменші звістки про події в УНР. Фрази на кшталт “не дають мені спокою думки про Україну”, “та проклята Україна спати мені не дає”, “чорніші чорної землі і тяжчі від тяжкого каміння обсіли мене думки про долю України” часто бачимо на сторінках рукопису. Автор досить критично оцінював наслідки революції 1917 р., зазначаючи, що остання зробила пустку в його душі. Його дуже непокоїла неосвіченість народу та переслідування національно свідомої інтелігенції, відсутність належних умов для повноцінної праці останньої. Характеризуючи власну громадсько-політичну діяльність, він занотував: “Тридцять літ підготовляв революцію вірою й правдою і все бажав дожити до неї. І от дожив... . Може, на чужині доведеться під тинем куска хліба просити за свою вірну службу Україні”³⁵.

Щоденник голови місії буде цікавим для джерелознавців та істориків, що досліджують період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та роль українських діячів у формуванні іміджу незалежної України.

¹ Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ф. 47, од. зб. 572, арк. 2 зв.

² *Матушевський Ф.* Із щоденника українського посла // 3 минулого (Праці Українського Наукового Інституту). – Варшава, 1938. – Т. 1. – С. 138–157; *Даниленко В. А., Миронець Н. І.* Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції. – Кам'янець-Подільський: “Абетка”, 2006. – С. 94–106.

³ *Руденко О. Ю.* “Наш перший мученик преси” (Федір Павлович Матушевський) // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 84–106; *Світ І.* Федір Павлович Матушевський // Український історик. – 1978. – № 1–3 (57–59). – С. 76–89.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4441, оп. 1, спр. 29, арк. 1–13зв.

⁵ Там само, арк. 1 зв.

⁶ *Снегірьов Г.* Набої для розстрілу (Ненько, моя ненько...). – К: “Дніпро”, 1990. – С. 102–103.

⁷ ЦДАВО України, ф. 4441, оп. 1, спр. 29, арк. 4.

⁸ Там само, арк. 5.

⁹ Там само, арк. 7–7 зв.

¹⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 53, арк. 5.

¹¹ ЦДАВО України, ф. 4441, оп. 1, спр. 29, арк. 14–14 зв.

¹² Там само, арк. 25 зв.

¹³ Там само, арк. 45–47.

¹⁴ Там само, арк. 105 зв.

- ¹⁵ Там само, арк. 58–59.
- ¹⁶ Там само, арк. 68 зв.–69.
- ¹⁷ Там само, арк. 71 а–72.
- ¹⁸ Там само, арк. 75.
- ¹⁹ Там само, арк. 75 зв.
- ²⁰ Там само, арк. 78.
- ²¹ Там само, арк. 82.
- ²² Там само, арк. 60–60 зв., 80 зв.
- ²³ Там само, арк. 97–98.
- ²⁴ Там само, арк. 101 зв.
- ²⁵ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 54, арк. 1–14.
- ²⁶ ЦДАВО України, ф. 4441, оп. 1, спр. 29, арк. 104.
- ²⁷ Там само, арк. 106–106 зв.
- ²⁸ Там само, арк. 106 зв.–107.
- ²⁹ Там само, арк. 18 зв., 37.
- ³⁰ Там само, арк. 37 зв.
- ³¹ Там само, арк. 10 зв.
- ³² Там само, арк. 31.
- ³³ Там само, арк. 74 зв.
- ³⁴ Там само, арк. 8.
- ³⁵ Там само, арк. 42.

В статье произведен источниковедческий анализ дневника Ф. П. Матушевского. Определены основные сюжеты и информационная ценность документа. Рассмотрены обстоятельства создания и судьба источника после смерти автора.

Ключевые слова: Ф. П. Матушевский; дневник; исторический источник; Чрезвычайная дипломатическая миссия УНР в Греции; биография.

The article is devoted for studying and analyzing of Matushevsky's diary. The main plots and information value of the document are determined. Circumstances of creation and destiny of the diary after the death of the author are establishing.

Keywords: F. P. Matushevsky; a diary; a historical source; Extraordinary diplomatic mission of UPR in Greece; biography.